

<https://doi.org/10.15407/socium2021.01.102>

УДК 316.4:316.642

Балакірева О.М., канд. соціол. наук, завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, голова правління ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: bon.smc@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0790-7142>, Scopus Author ID: 23090251200, Web of Science ResearcherID: C-2861-2016,

Дмитрук Д.А., канд. соціол. наук, науковий співробітник відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, директор ГО “Центр “Соціальний моніторинг”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, email: dmitruk_d@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0972>

ДИНАМІКА РІВНЯ ДОВІРИ ДО ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ¹

На основі даних загальнонаціональних моніторингових опитувань показано динаміку довіри до органів влади та соціальних інституцій в українському суспільстві. Розглянуто особливості динаміки довіри за останні два роки.

Ключові слова: моніторинг громадської думки, динаміка рівня довіри.

Balakireva O.M., PhD. (Sociology), head of department for monitoring-based research of social and economic transformations, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, head of the board, NGO “Ukrainian Institute for Social Research after Olexander Yaremenko”, NGO “Social Monitoring Center”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: bon.smc@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0790-7142>, Scopus Author ID: 23090251200, Web of Science ResearcherID: C-2861-2016,

Dmytruk D.A., PhD. (Sociology), scientific fellow, department for monitoring-based research of social and economic transformations, SO “Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine”, director, NGO “Social Monitoring Center”, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, email: dmitruk_d@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2683-0972>

TRENDS OF TRUST LEVELS IN GOVERNMENT AND SOCIAL INSTITUTIONS

Based on national monitoring surveys, the trends of trust in government and social institutions in Ukrainian society are shown. Paper considers specifics of trust levels trends for the last two years.

Keywords: monitoring of public opinion, trends of trust levels.

¹ За результатами моніторингових опитувань населення України, що проводяться ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, ГО “Центр “Соціальний моніторинг” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Вибіркова сукупність кожного опитування моніторингу становить не менше ніж 2000 респондентів, є репрезентативною за основними соціально-демографічними показниками стосовно дорослого населення України. Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,31–2,18%. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента “віч-на-віч”. (Докладніше: smc.org.ua).

Фактор суспільної довіри до політичних і соціальних інституцій відіграє важливу роль у розвитку суспільства. Суспільна довіра забезпечує інституційну та функціональну легітимність політичних і соціальних інституцій, підтримку при реформуванні суспільства. Дослідження економістів показали також зв'язок між рівнями довіри та економічним розвитком країни [1]. Проблематика соціальної довіри як на міжособистісному, так і на інституційному рівні широко представлена в науковому просторі. Серед відомих дослідників довіри зазначимо таких як Ф. Фукуяма [2], П. Штомпка [3], Н. Луман [4], П. Бурдьє [5], Р. Патнем, Дж. Коулмен [6], В. Мішлер і Р. Роуз [7], К. Ньютон [8], А. Селігмен та інші [9–12]. Вони розглядають соціальну довіру як необхідну складову сталого розвитку та благополуччя суспільства. Так, А. Селігмен вважає, що наявність довіри є складовою всіх стійких суспільних систем, а довіра на міжособистісному рівні створює довіру до влади та уряду [13, с. 7–11]. Р. Патнем, який ввів поняття “горизонтальної” та “вертикальної” довіри, розглядав останню як тип довіри до політичних інституцій [14].

Слід підкреслити, що інституційні теорії пояснюють рівень довіри до влади та соціальних інституцій не тільки ефективністю їх діяльності, але й відповідністю їх діяльності суспільним очікуванням. А. Селігмен зазначав, що фактором підтримання суспільної довіри на достатньому рівні є “обов’язок виконання обіцянок” [13, с. 7–11].

Дослідженню суспільної довіри присвячені роботи вітчизняних науковців: А. Ручки [14], Є. Головаха, Н. Паніної, І. Ларкіної та інших. Вчені аналізують переважно причини низького рівня довіри до влади в Україні, наслідки суспільної недовіри для розвитку країни. Тематика досліджень пов’язана з тим, що рівень довіри до політичних інституцій в Україні протягом багатьох років є найнижчим у світі. За дослідженням Gallup (2018 р.) в Україні зафіксовано рівень довіри населення до влади на рівні 9% (протягом 2010–2018 рр. рівень довіри не перевищував 24%). При цьому в пострадянських країнах (без країн Балтії) довіра до керівництва держави в середньому становить 48%, а в світі – 56%². Низький рівень довіри є небезпечним, оскільки перетворюється на недовіру і, на думку Т. Гоббса, стає однією з причин “війни всіх проти всіх” [15].

Розглядаючи феномен суспільної недовіри до влади, у монографії “Суспільство без довіри” Є. Головаха та інші автори зазначають, що “нерідко масова сліпа довіра до влади стає джерелом деградації та краху суспільства з наступним тривалим періодом його відродження із соціальних руїн. У цьому контексті рівень недовіри до неефективної влади в Україні можна розглядати певним чином як конструктивний елемент суспільного розвитку” [16, с. 8]. Водночас зворотною стороною багаторічної недовіри до неефективної влади є втрата соціальної перспективи, зростання незадоволеності демографією та ринковою економікою. Є. Головаха та автори монографії дійшли також

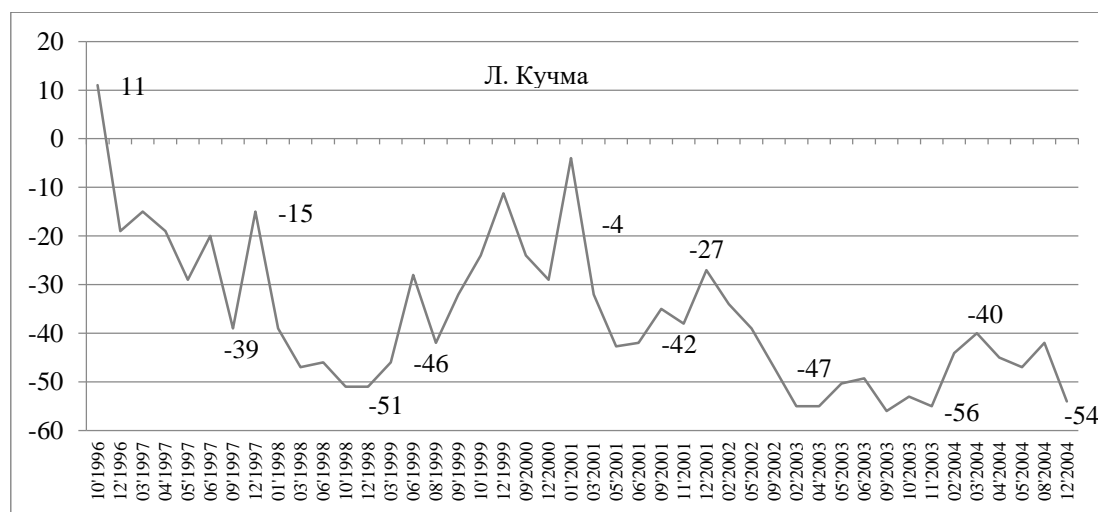
² World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government. *GALLUP*. 2019. 21 March. URL: https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=World-Low%25209%2525%2520of%2520Ukrainians%2520Confident%2520in%2520Government

висновку, що рівень довіри до влади не слід розглядати як універсальний показник готовності суспільства вирішувати соціальні проблеми, які давно назріли [16].

Досліджуючи особливості довіри до політичних інститутів у представників українського та європейського соціуму, І. Ларкіна зазначає, що для європейців важливими критеріями ставлення до влади є дотримання та реалізація певних цінностей, певний функціональний підхід, тоді як для українців характерні високі соціальні очікування (високий рівень доходів, медичне та соціальне забезпечення тощо) та суб'єктивно значущими є особистісні риси представників влади [15].

Моніторинг громадської думки, що регулярно проводиться ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка”, ГО “Центр “Соціальний моніторинг” спільно з відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України” дозволяє відслідкувати динаміку рівня довіри населення країни до політичних і соціальних інституцій.

Динаміка рівня (балансу) довіри до президентів України. Інститут Президента України ми розглядаємо як політичний інститут, довіра до якого виникає, насамперед, у результаті відповідності базових принципів і цінностей, що ним репрезентується, уявленням індивіда [17–19]. Динаміка рівнів довіри до президентів України (Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, П. Порошенка) демонструє високий позитивний баланс довіри на початку каденції, який ґрунтується на очікуваннях і надіях, та падіння його через декілька місяців внаслідок розчарувань і невиправданих сподівань. Так, найвищий баланс довіри після обрання Президентом України був у В. Ющенко (+40%). Проте з березня по жовтень 2005 р. він змінився з позитивного (+40%) до негативного (–5%). Баланс довіри до П. Порошенка на початку каденції становив +29% і знизився із серпня по грудень 2014 р. з +29% до +4%. В. Янукович мав негативний баланс довіри ще на початку свого президентства (–2%), а через декілька місяців (із серпня 2010 р. до лютого 2011 р.) – вже –31%. (Див. рис. 1).

Динаміка рівня довіри до органів влади та соціальних інституцій

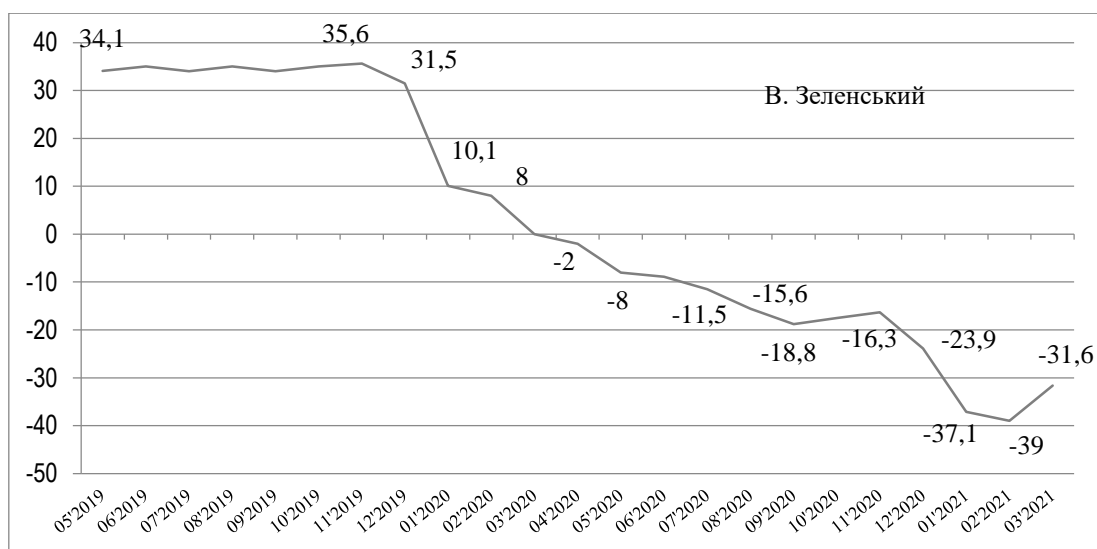
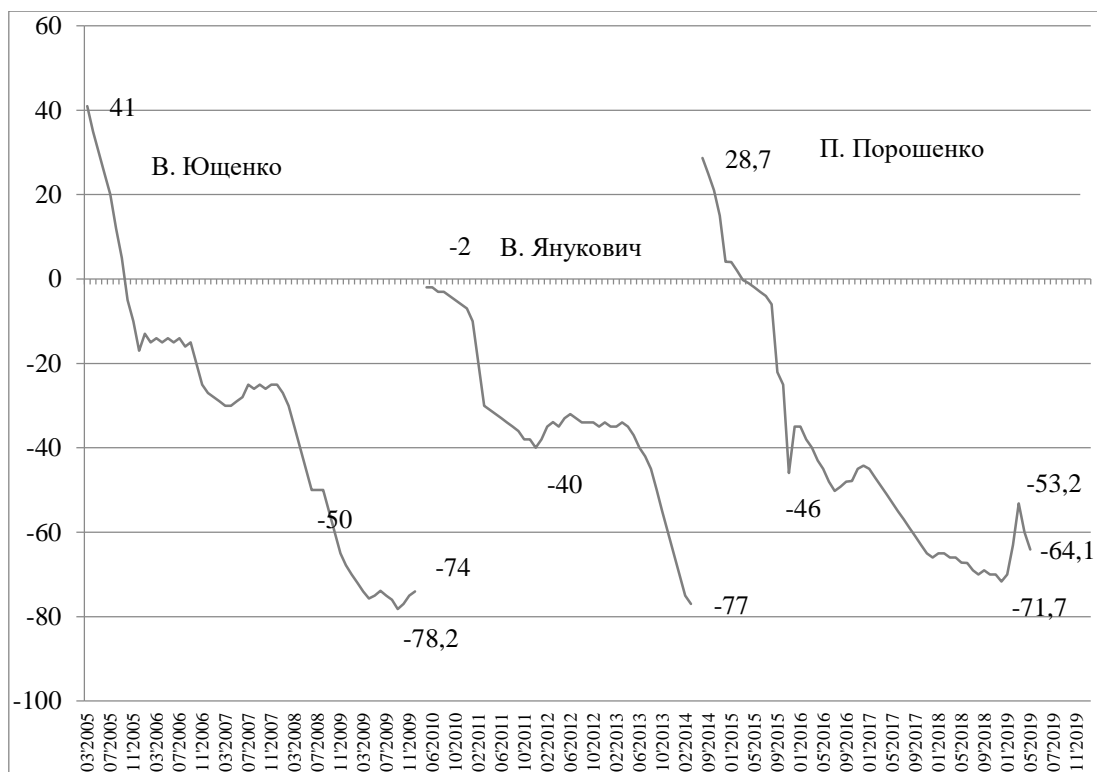

Рис. 1. Динаміка рівня (балансу) довіри до президентів України у 1996–2021 рр., %

Баланс довіри до В. Зеленського у перший рік президентства був стійкіший за попередників: баланс довіри до В. Зеленського практично не змінювався та становив +34% у травні 2019 р., та +32% у грудні 2019 р. Із січня 2020 р. рівень довіри поступово знижувався, сягнувши найнижчої відмітки через рік у лютому 2021 р. (рис. 1).

Динаміка рівня (балансу) довіри до Верховної Ради України. Баланс довіри до Верховної Ради України за всі роки моніторингу (з 1996 р.) був завжди негативним, крім березня 2005 р. (перший місяць новообраної Верховної Ради України після Помаранчевої революції), коли він становив +11%. Найнижчий баланс довіри до Верховної Ради України зафіксовано двічі: у грудні 2008 р., в розпал економічної кризи (–81%) та у грудні 2017 р. (–81%). Баланс довіри до Верховної Ради України, яка приймала присягу новообраного Президента України в травні 2019 р., був від’ємним і становив –75,1%.

Баланс довіри до новообраної Верховної ради України ІХ скликання на початку її діяльності був від’ємним і становив –10% (жовтень 2019 р.), після чого почав знижуватися до звичних для цієї політичної інституції рівнів, сягнувши через рік президентства В. Зеленського позначки –56,4%. На початку поточного 2021 р. зафіксовано антирекорд довіри до діючої Верховної Ради України (–71%). Вимір у березні показав –62,8%. (Див. рис. 2).

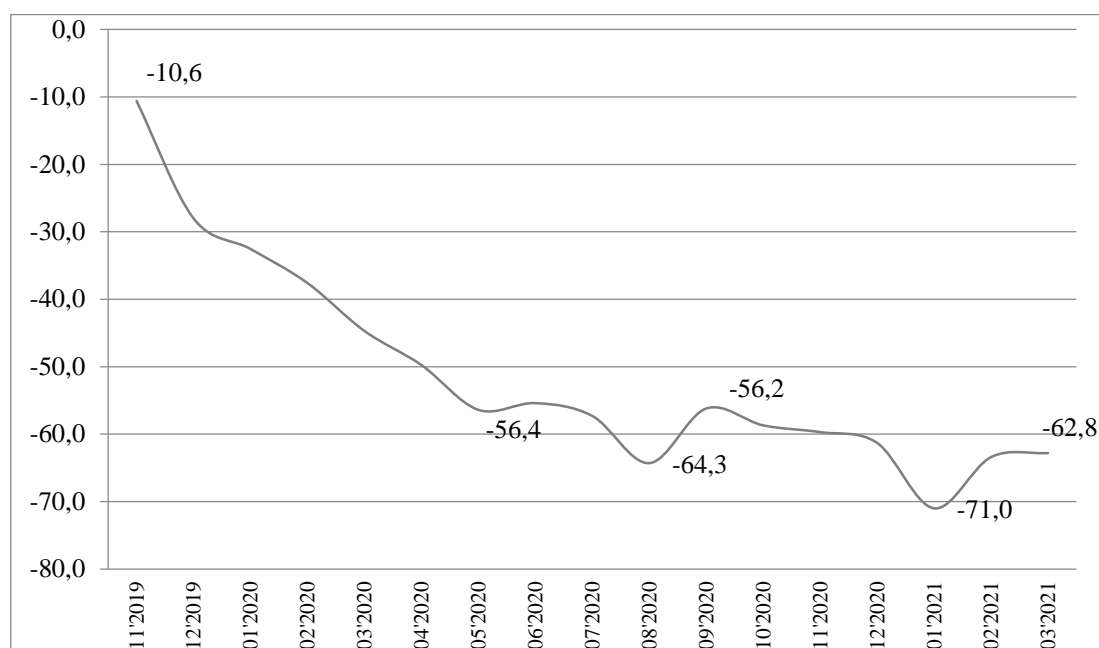

Рис. 2. Динаміка рівня (балансу) довіри до Верховної Ради України ІХ скликання у 2019–2021 рр., %

Динаміка рівня (балансу) довіри до Кабінету Міністрів України. Баланс довіри до Кабінету Міністрів України з 1996 р. був негативним, крім березня – травня 2005 р.

(+23% та +12% відповідно) та жовтня 2014 р. (+7%). З листопада 2015 р. до грудня 2019 р. зафіксовано найнижчий баланс довіри – від –65% (травень 2019 р.) до –76% (грудень 2018 р.).

Сформований парламентською монобільшістю у листопаді 2019 р. Уряд розпочав свою діяльність з негативним балансом довіри (–11,2%). Подальший вимір громадської думки показав поступове але невпинне падіння рівня довіри до серпня 2020 р. Після періоду певної стабілізації на негативному балансі довіри зафіксовано найнижчий рівень довіри до Кабінету Міністрів України у січні 2021 р. (–66,7%). Останній вимір у березні надав –56,2% негативного балансу довіри. (Див. рис. 3).

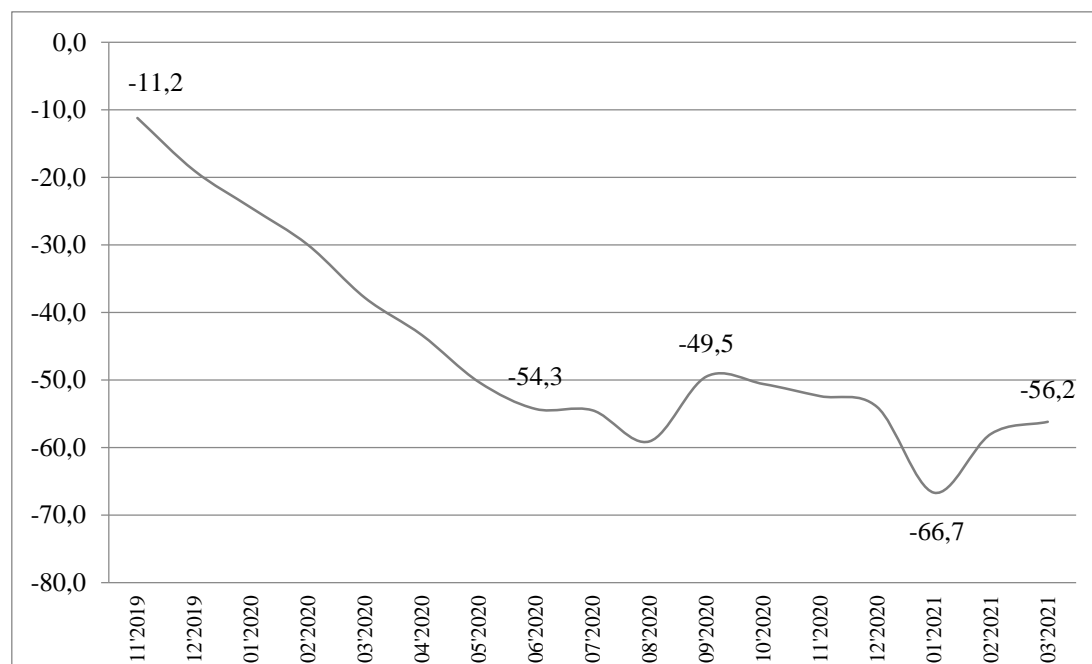

Рис. 3. Динаміка рівня (балансу) довіри до Кабінету Міністрів України у 2019–2021 рр., %

Динаміка рівня (балансу) довіри до Національного банку України. Динаміка балансу довіри до Національного банку України демонструє також негативне ставлення та зниження рівня довіри протягом всього періоду моніторингу. Найвищий баланс довіри зафіксовано у березі 2005 р. (+11%), а найменший – у грудні 2008 р. (–81%) та у грудні 2017 р. (–81%).

Після обрання Президентом України В. Зеленського баланс довіри покращився і у грудні 2019 р. становив –28%. Проте загальна лінія тренду показує падіння рівня довіри до Національного банку України. Найгірший баланс довіри зафіксовано у січні 2021 р. з показником –55%. За виміром березня місяця баланс довіри до Національного банку України становить –52,5%. (Див. рис. 4).

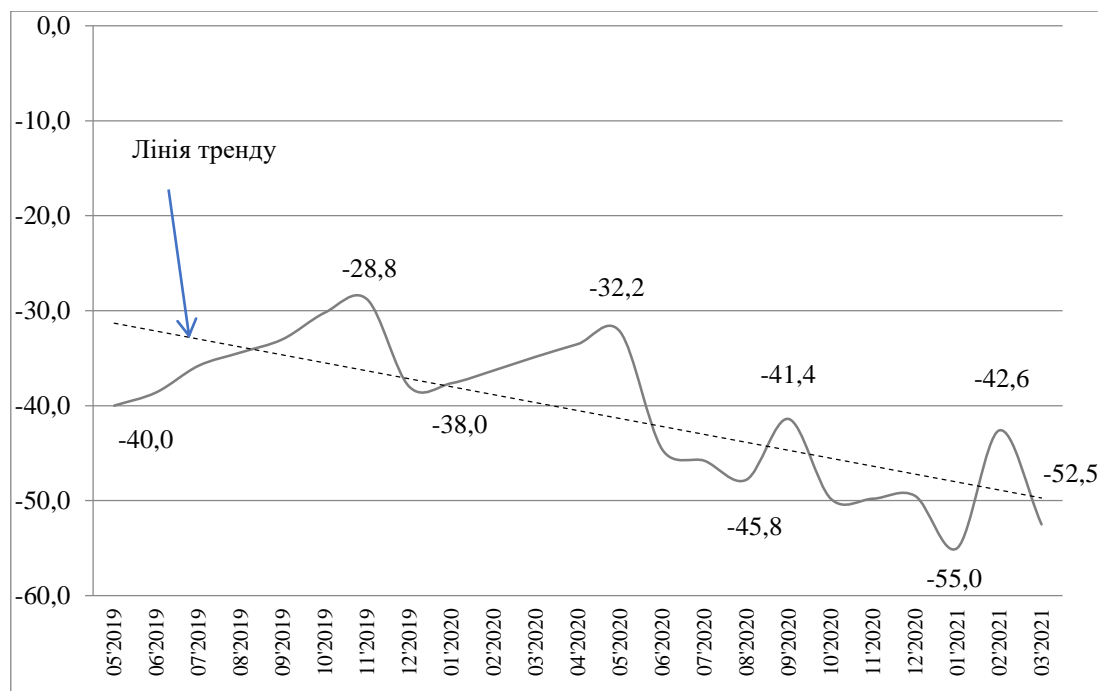

Рис. 4. Динаміка рівня (балансу) довіри до Національного банку України у 2019–2021 рр., %

Динаміка рівня (балансу) довіри до ЗМІ. Моніторинг показує сталість негативного балансу довіри до традиційних засобів масової інформації: частка респондентів, які не довіряють радіо та друкованим виданням, перевищує показники довіри за 2013–2014 рр., негативний баланс довіри до телебачення фіксується з 2016 р. Проте баланс довіри до інтернет-видань та інформаційних сайтів з 2018 р. є позитивним. Серед особливостей динаміки 2019–2021 рр. можна зазначити збереження тенденції поступового зменшення рівня довіри до телебачення, радіо та газет і помітні коливання показників довіри до інтернет-видань із збереженням позитивного балансу довіри (рис. 5).

Динаміка рівня (балансу) довіри до силових інституцій. Баланс довіри до Збройних сил України до 2014 р. коливався, а з 2014 р. постійно збільшувався. У листопаді 2019 р. баланс довіри досяг піка і становив +47,4%. Протягом 2020 р. та початку 2021 р. відбувалися коливання із середнім балансом близько 35% (рис. 6).

Баланс довіри до решти силових інституцій (Національної поліції України, прокуратури, Служби безпеки України) є негативним. Найбільший негативний баланс до правоохоронних органів спостерігається у 2015 та 2017 роках, до міліції/поліції у 2015 р. (–55%), до органів прокуратури у 2016 р., до Служби безпеки України – у 2017 р. У 2019 р. баланс довіри поліпшився, хоча і залишився негативним. Коливання протягом 2020 р. – початку 2021 р. закріпили негативний баланс довіри як “норму” громадської думки (рис. 6).

Динаміка рівня довіри до органів влади та соціальних інституцій

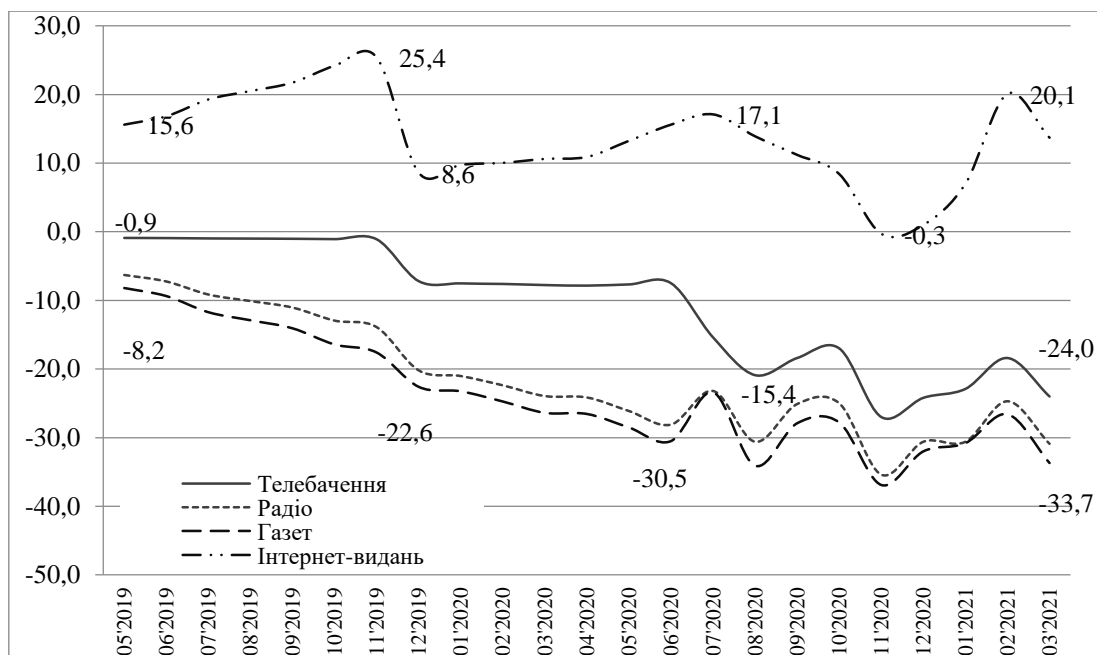

Рис. 5. Динаміка рівня (балансу) довіри до ЗМІ у 2019–2021 рр., %

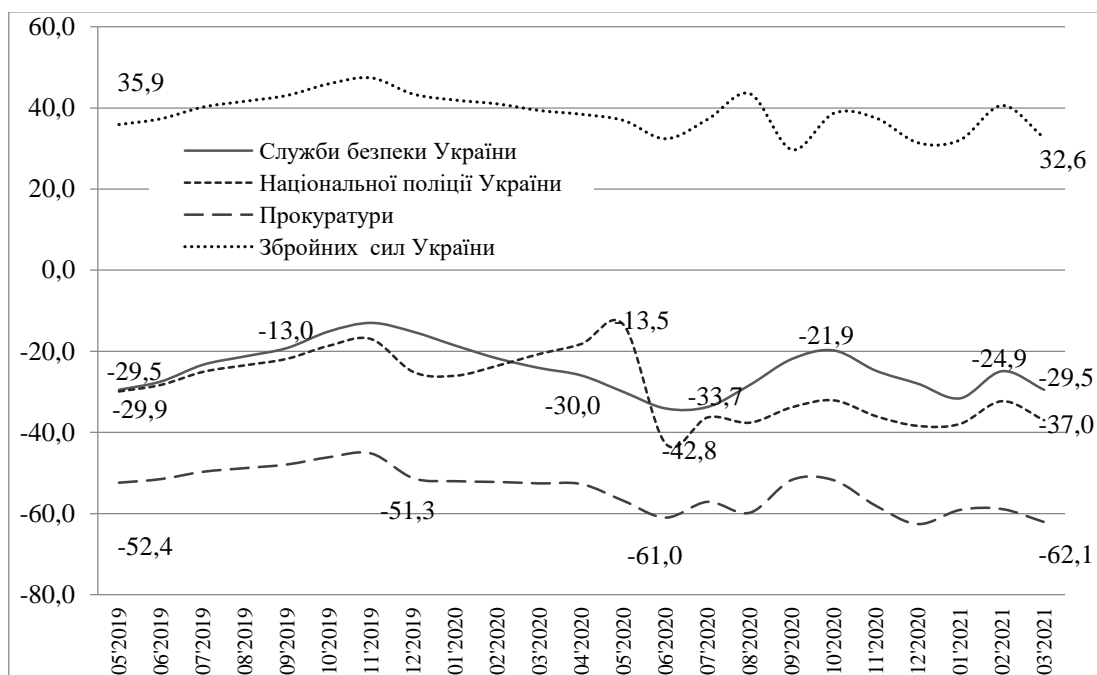

Рис. 6. Динаміка рівня (балансу) довіри до силових інституцій у 2019–2021 рр., %

Динаміка рівня (балансу) довіри до громадських об'єднань. Баланс довіри до політичних партій, профспілок і релігійних організацій є негативним протягом останніх двох років. Слід зазначити, що динаміка рівня довіри до релігійних організацій і громадських об'єднань за тривалий час спостережень мала сплески довіри у липні 2016 р. та листопаді 2015 р. Останні два роки рівень довіри до громадських організацій коливається переважно у позитивному балансі. Єдиним соціальним інститутом, баланс довіри до якого є позитивним протягом всіх років його існування, є волонтерство. Станом на березень 2021 р. баланс довіри/недовіри до волонтерів і учасників АТО є позитивним на рівні 30% (рис. 7).

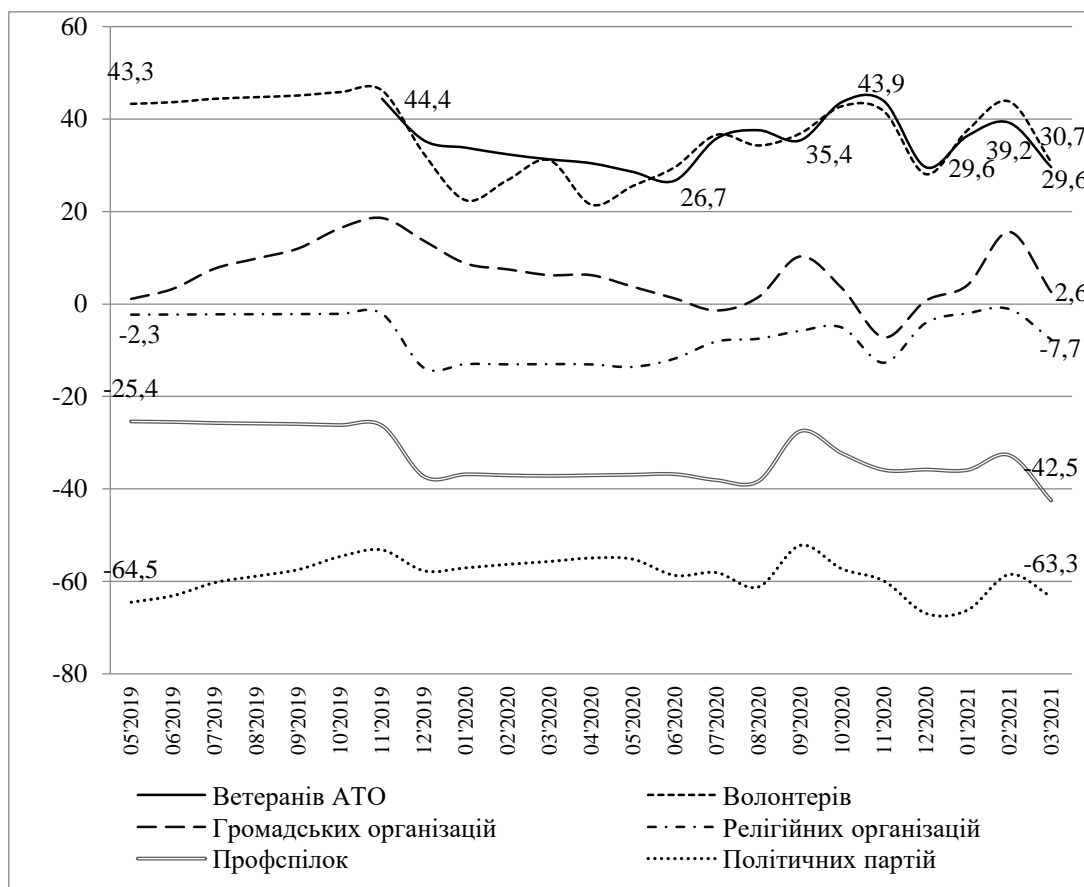

Рис. 7. Динаміка рівня (балансу) довіри до представників громадських об'єднань у 2019–2021 рр., %

Динаміка рівня (балансу) довіри до Міністерства охорони здоров'я України та лікарів в умовах пандемії COVID-19. Поширення пандемії актуалізувало низку питань, пов'язаних із сферою охорони здоров'я та довіри до відповідних інституцій. Із середини 2020 р. спостерігається доволі стала картина протилежного ставлення до

Міністерства охорони здоров'я України та лікарів, що виявляється у розриві між показниками низької інституціональної довіри до МОЗ та високим рівнем більш персоналізованої довіри до лікарів. Зазначимо наявність зв'язку у коливаннях обох показників з періодами карантинних обмежень, які спричиняють “просідання” рівня довіри міністерству та одночасне зростання довіри лікарям. (Див. рис. 8).

Рис. 8. Динаміка рівня (балансу) довіри до Міністерства охорони здоров'я України та лікарів у 2020–2021 рр., %

Висновки. Баланс довіри до політичних і соціальних інституцій є негативним, виняток становить волонтерський рух та Збройні сили України. Найвищий рівень недовіри мають силові структури та діяльність Кабінету Міністрів України в цілому. Аналіз динаміки рівня довіри свідчить також, що зміни в рівні довіри до основних інституцій у короткостроковій перспективі пов'язані не зі змінами в структурі ціннісних поглядів українського суспільства, а є наслідком сприйняття діяльності певного інституту, його ефективності або неефективності.

Список використаних джерел

1. Algan Y., Cahuc P. Inherited Trust and Growth. *The American Economic Review*. 2010 (December). Vol. 100. No. 5 P. 2060–2092. <https://doi.org/10.1257/aer.100.5.2060>
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Москва: АСТ-Эрмак, 2004. 730 с.
3. Штомпка П. Доверие – основа общества. Москва: Логос, 2012. 440 с.
4. Luhmann N. Trust and Power. Chichester, England: John Wiley & Sons, 1979.
5. Бурдые П. Формы капитала. *Экономическая социология*. 2002. Т. 3. № 5. С. 60–74. <https://doi.org/10.17323/1726-3247-2002-5-60-74>

6. Коулмен Дж. Капитал социальный и человеческий. *Общественные науки и современность*. 2001. № 3. С. 122–129.
7. Mishler W., Rose R. What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative political studies*. 2001. Vol. 34. Issue 1. P. 30–62. <https://doi.org/10.1177/0010414001034001002>
8. Newton K., Zmerli S. Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*. 2011. Vol. 3. Issue 2. P. 169–200. <https://doi.org/10.1017/S1755773910000330>
9. Uslaner E.M. Trust as an alternative to risk. *Public Choice*. 2013. Vol. 157. P. 629–639. <https://doi.org/10.1007/s11127-013-0082-x>
10. Rothstein B., Uslaner E. All for all: equality, corruption, and social trust. *World Politics*. 2005. Vol. 58. Issue 1. P. 41–72. <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0022>
11. Giddens A. *Modernity and Self-identity*. Stanford (Col.): Stanford Univ. Press, 1991. 256 p.
12. Rothstein B., Stolle D. Political Institutions and Generalized Trust. *The Handbook of Social Capital* / Edited by D. Castiglione, J.W. van Deth, G. Wolleb. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 273–302.
13. Селигмен А. Проблема доверия. Москва: Идея-прес, 2002. 256 с.
14. Ручка А.О. Соціокультурне підґрунтя демократичної консолідації. *Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2006. С. 347–355.
15. Ларкіна І.В. Довіра до влади та образ держави у сприйнятті східних та західних європейців. *Вісник Нціонального університету оборони України*. 2015. № 3 (46). С. 178–183. URL: [nbuv.gov.ua > j-pdf > Vnaou_2015_3_31](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnaou_2015_3_31)
16. Общество без доверия / под ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014.
17. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка громадської активності та рівня довіри в Україні. *Український соціум*. 2020. № 1 (72). С. 162–185. <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.162>
18. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка інституційної довіри та електоральна активність. *Український соціум*. 2015. № 4 (55). С. 128–142. <https://doi.org/10.15407/socium2015.04.128>
19. Балакірева О.М., Дмитрук Д.А. Динаміка суспільно-політичних настроїв: грудень 2017 року. *Український соціум*. 2017. № 4 (63). С. 145–167. <https://doi.org/10.15407/socium2017.04.145>

Отримано 23.03.21

References

1. Algan, Y., Cahuc, P. (2010, December). Inherited Trust and Growth. *The American Economic Review*, 100, 5, 2060-2092. <https://doi.org/10.1257/aer.100.5.2060>
2. Fukuyama, F. (2004). *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*. Moscow: AST-Ermak [in Russian]
3. Sztompka, P. (2012). *Trust: the Foundation of Society*. Moscow: Logos [in Russian]
4. Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Chichester, England: John Wiley & Sons.
5. Bourdieu, P. (2005). The formas of capital. *Ekonomicheskaya sotsiologiya – Economic Sociology*, 6, 3, 60-74. <https://doi.org/10.17323/1726-3247-2002-5-60-74> [in Russian]
6. Coleman, J. (2001). Social Capital in the Creation of Human Capital. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost – Social Sciences and Contemporary World*, 3, 122-129 [in Russian]
7. Mishler, W., Rose, R. (2001). What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative political studies*, 34, 1, 30-62. <https://doi.org/10.1177/0010414001034001002>
8. Newton, K., Zmerli, S. (2011). Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*, 3, 2, 169-200. <https://doi.org/10.1017/S1755773910000330>

9. Uslaner, E.M. (2013). Trust as an alternative to risk. *Public Choice*, 157, 629-639. <https://doi.org/10.1007/s11127-013-0082-x>
10. Rothstein, B., Uslaner, E. (2005). All for all: equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58, 1, 41-72. <https://doi.org/10.1353/wp.2006.0022>
11. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity*. Stanford (Col.): Stanford Univ. Press.
12. Rothstein, B., Stolle, D. (2008). Political Institutions and Generalized Trust. In D. Castiglione, J.W. van Deth, G. Wolleb (Eds.), *The Handbook of Social Capital* (pp. 273-302). Oxford: Oxford University Press.
13. Seligman, A. (2002). *The Problem of Trust*. Moscow: Ideya-pres [in Russian]
14. Ruchka, A.O. (2006). Socio-cultural principles of democratic consolidation. In V. Vorona, M. Shulha (Eds.), *Ukrainian society 1992–2006. Sociological monitoring* (pp. 347-355). Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
15. Larkina, I.V. (2015). Trust in the authorities and the image of the state in the perception of Eastern and Western Europeans. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Visnyk National Defence University of Ukraine*, 3 (46), 178-183. URL: [nbuv.gov.ua › j-pdf › Vnaou_2015_3_31](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnaou_2015_3_31) [in Ukrainian]
16. Golovakha, E., Kostenko, N., Makeev, S. (Eds.). (2014). *Society without trust*. Kiev: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Russian]
17. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2020). Trends in civic engagement and the trust level in Ukraine. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 1 (72), 162-185. <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.162> [in Ukrainian]
18. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2015). Dynamics of institutional trust and electoral activity. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (55), 128-142. <https://doi.org/10.15407/socium2015.04.128> [in Ukrainian]
19. Balakireva, O.M., Dmytruk, D.A. (2017). Trends of socio-political attitudes: December 2017. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (63), 145-167. <https://doi.org/10.15407/socium2017.04.145> [in Ukrainian]

Received on 23.03.21